

ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ НА СУМЩИНІ У 1922-1933 рр.

В умовах формування в Україні основ правової держави варто звернутися до історії виникнення і розвитку прокуратури як важливого державного інституту, її історичних форм та функцій. Саме з цих міркувань актуальним є вивчення системи прокурорського нагляду в період становлення такого її різновиду, як радянська прокуратура, особливо в умовах формування тоталітарного режиму. Актуальність дослідження полягає також у тому, щоб цей процес простежити на прикладі окремого регіону.

Історіографія проблеми є широкою і різноманітною. У працях з історії прокуратури СРСР радянського періоду подано періодизацію, загальні тенденції розвитку цього державного органу в країні¹. У них діяльність прокуратури оцінюється лише позитивно. Подібні оцінки мають роботи республіканських керівників цього відомства та радянських фахівців у галузі історії держави і права². У радянський період була захищена дисертаційна робота Д.Яковенко, в якій досліджено процес виникнення, перші чотири роки (1922-1925) існування та діяльності прокуратури УСРР³.

Із здобуттям Україною незалежності з'являються праці, автори яких неупереджено висвітлюють процес появи і розвитку прокуратури у перші десятиліття існування радянської влади⁴. Окремі аспекти діяльності органів прокуратури досліджуваного періоду публікуються на сторінках фахових журналів⁵. Певну інформацію про правоохоронні органи містять роботи, присвячені періодам непу та становлення тоталітарного режиму в країні⁶, статті у Юридичній енциклопедії⁷.

Окремі сторони діяльності радянської прокуратури у міжвоєнний період висвітлені у дисертаційних роботах сучасних українських дослідників. Проблеми контролю і нагляду за органами ВУЧК та ДПУ УСРР висвітлені в роботі Д.Тихоненка⁸. Ролі прокуратури у державному апараті у 1922-1933 рр. присвячена робота В.Мурзи⁹, становленню та розвитку органів дізнання та досудового слідства в Україні - праця С.Губаря¹⁰.

Діяльність органів прокуратури республіки в окремих областях майже не досліджувалася. У роботах з історії прокуратури

Донецької, Кіровоградської та Запорозької областей питанню розвитку радянської прокуратури 20-30-х років приділено 1-2 сторінки. Більше інформації містять статті у фахових виданнях¹¹.

Проблема становлення радянської прокуратури знайшла відображення у книзі *“Прокуратура Сумщини: історія та сучасність”*¹² і тезах доповідей на науково-теоретичній конференції викладачів, аспірантів і студентів СумДУ, що присвячені структурі органів прокуратури в області¹³ та окремим представникам системи прокурорського нагляду другої чверті ХХ століття¹⁴. Функції органів прокуратури у нашому краї періоду становлення тоталітарного режиму ще досліджувалися. Саме тому автори поставили собі за мету показати процес еволюції основних функцій радянської прокуратури у 1922-1933 рр. на прикладі Сумщини.

На зорі радянської влади функції прокуратури виконували різні органи влади і відомства: Всеукраїнський З'їзд Рад, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет, Рада Народних Комісарів, народні комісаріати юстиції, державного контролю, робітничо-селянської інспекції, виконкоми Рад, відділи юстиції, створені при виконкомів місцевих Рад.

У 1921-1922 рр. юристами широко обговорювалося питання судової реформи, утворення прокуратури і здійснення кодифікації радянського права. Про це свідчать матеріали I Всеукраїнського з'їзду діячів радянської юстиції, який відбувся 19-23 січня 1921 р. у Харкові. У резолюції по доповіді Є.Ширвіндта зазначалося, що *“на государственную прокуратуру должен быть возложен прием жалоб и заявлений по всякого рода правонарушениям с упразднением аналогичных функций Р.К.И., надзор за следственным производством по всем делам, где бы они не производились, право возбуждения дел, осмотра всех мест лишения свободы и изменения меры пресечения относительно всех граждан, за какими бы судебно-административными органами они ни числились с одновременным привлечением к ответственности должностных лиц, виновных в незаконном содержании под стражей... На государственного прокурора возлагается обязанность лично или через своих помощников поддерживать обвинение во всех судебных учреждениях, а также давать заключение по гражданским делам, осуществляя защиту материальных интересов Республики”*¹⁵. Зрештою переїміг раціональний погляд на створення прокуратури як централізованої системи, незалежної

від місцевої адміністрації. 28 червня 1922 р. ВУЦВК затвердив *“Положення про прокурорський нагляд в УСРР”*. Цим актом і була започаткована державна прокуратура.

Вона була створена з метою нагляду за додержанням законів та в інтересах правильної постановки боротьби із злочинністю. У Положенні 1922 р. функції органів прокуратури детально не були відображені. На прокуратуру взагалі покладалися такі обов'язки: *“здійснення нагляду від імені держави за законністю дій усіх органів влади, господарчих установ, громадських і приватних організацій та приватних осіб шляхом порушення кримінального переслідування проти винних і опротестування постанов, що порушували закон; безпосередній нагляд за діяльністю органів дізнання і слідства у галузі розкриття злочинів, а також за діяльністю органів Держполітуправління; підтримання обвинувачення у суді; д) нагляд за правильністю утримання в'язнів під охороною”*¹⁶.

Обов'язки прокурорів на місцях не були чітко деталізовані. На них покладалася справа входження з поданням у виконкоми про скасування або зміну виданих ними або підпорядкованими їм органами неузгоджених із законом розпоряджень і постанов та опротестовувати вищезазначені розпорядження і постанови через прокурора УСРР в РНК або Президію ВУЦВК¹⁷.

У перші роки існування радянської прокуратури відбувався пошук конкретних форм і методів здійснення нагляду на різноманітних ділянках її роботи. У галузі адміністративного нагляду використовувалися такі форми: попереднє узгодження з прокурорами проектів нормативних актів наркоматами, відомствами, виконкомів та їх відділами; перегляд прокурором виданих нормативних актів; участь прокурора у засіданнях виконкомів місцевих Рад; обстеження установ і підприємств; прийом скарг і заяв від відомств і громадян; використання сигналів преси. Формами прокурорського реагування на виявлені порушення були протести, представлення і пропозиції прокурора. Так, за 1924 р. центральною прокуратурою було перевірено 5270 циркулярів, інструкцій і розпоряджень центральних відомств, по яким подано 144 пропозиції про зміну, доповнення або скасування. До ВУЦВК і РНК було направлено 98 протестів і пропозицій, в тому числі 21 з питань порушення конституції¹⁸. У перші роки існування Прокуратури УСРР протести на постанови та розпорядження органів влади друкувалися і виходили окремими книгами¹⁹.

Найбільш поширеними видами порушень законності, з якими прокуратура вела боротьбу заходами загального нагляду, були незаконні конфіскації майна, випадки незаконного стягнення податків і зборів з населення. У доповіді про діяльність Полтавської губернської прокуратури з 10 вересня по 28 жовтня 1922 р. зазначалося: *“Местные власти еще не ушли от периода военного коммунизма, комнезамы, коммунистические ячейки во многих случаях присваивают себе административные права и не редко осуществляют и дознание и следствие и суд... В уездных центрах положение благополучное, но и в данном случае не редко имеют место отступления от установленных положений, отдельные органы власти отступают от общей директивы по установлению Революционной законности, допускают незаконные аресты, налоги и даже имеются случаи допущения рукоприкладства”*²⁰. Наглядова робота прокуратури сприяла ліквідації пережитків воєнного комунізму, захисту прав й інтересів громадян та організацій.

У листі Глухівського окружного прокурора І.Трупчинського до редакції місцевої газети *“Червоне Село”* зазначалося: *“Унаслідок адміністративного догляду маємо підвищення [кількості] протестів, що їх подавала Окпрокуратура на постанови та розпорядження місцевої влади (за 1924/25 рік подано було протестів - 80, за 1925/26 рік - 93)... Протести на обов'язкові постанови місцевої влади (Р.В.К.) викликані головним чином суперечливістю постанов з дійсним Совзаконодавством та перевищенням розмірів санкцій ... за невиконання та порушення цих обов'язкових постанов або встановлення санкцій із недодержанням артикулів Крим[інального] Кодексу”*²¹.

Адміністративний нагляд прокуратури здійснювався у формі прийому скарг від відомств, установ і приватних осіб на неправомірні дії органів влади, посадових осіб і громадських організацій. Із 163 скарг, що надійшли наприкінці 1925 р. до Глухівської окружної прокуратури, робітниками і селянами було подано 75 скарг, червоноармійцями - 12, установами і посадовими особами - 61, сількорами - 3, з власної ініціативи - 1, ув'язненими Допра (дім попереднього ув'язнення) - 7, інших - 4. Подано на дії міліції 23 скарги, Державного політичного управління - 1, райвиконкомів і районних комітетів незаможних селян - 14, сільрад і сільських комнезамів - 31, судових і слідчих органів - 11, судових

земельних комісій - 2, фінорганів - 9, земельних органів - 9, комунальних відділів - 7, лісництв - 10, профспілок - 4, заводських організацій - 1, кооперації - 16, Допра - 2, інших - 23 скарги. Дії прокуратури на скарги були такими: провадження слідства - 59, провадження дізнання - 25, запрошені матеріали і пояснення - 50, відмовлено у провадженні - 4, залишилися без руху - 25²². В адміністративному порядку прокуратура здійснювала нагляд за режимом місць ув'язнення та органами місць позбавлення волі, за діяльністю арбітражних і земельно-судових комісій, комісій у справах неповнолітніх.

Важливим напрямом роботи прокуратури був нагляд за дотриманням законності у діяльності органів дізнання і попереднього слідства. Органами дізнання були міліція і карний розшук; Державне політичне управління (ДПУ); податкова, продовольча, санітарна, технічна, торгова, трудова інспекції у справах, віднесених до їх відання; урядові установи і посадові особи у справах про проступки, що підлягали дисциплінарному стягненню, які могли проводити дізнання протягом трьох діб, після чого справа передавалася за підсудністю або направлялася в адміністративному порядку. Прокуратура відзначала серйозні недоліки у роботі міліції, зокрема порушення нею законності і низький рівень боротьби із злочинністю. На прокуратуру покладалося здійснення безпосереднього нагляду за дотриманням законності органами міліції і керівництво ними в галузі розкриття злочинів. У роки запровадження непу ці органи були явно не підготовлені до виконання своїх обов'язків. Це було пов'язано з низьким загальноосвітнім рівнем, слабкою спеціальною підготовкою, плінністю кадрів тощо.

У доповіді про стан Полтавської губернії у галузі політичній і адміністративній та стан прокуратур, що виділялися в округа (1923 р.), губернський прокурор Сметаніч відзначав, що у Роменському окрузі *“деятельность Угрозыска сравнительно удовлетворительна; однако в высшей степени ограниченный штат не позволяет розыску охватить территорию округа. В неудовлетворительном состоянии находится, в качестве органа дознания, окружная милиция. Несмотря на постоянные указания пом[ічника] прокурора, Милиция не исполняет требований ст.106 УПК. Благожелательное отношение к власти селянства, в отдельных случаях, нарушается неумелым подходом к делу взимания налогов”*²³.

Багато справ направлялося з міліції до прокуратури на припинення. З метою покращення роботи органів дізнання помічника прокурора, який здійснював нагляд за ними, дозволялося використовувати старших народних слідчих для інструктування та інспектування працівників міліції, які займалися дізнанням. Цю роботу прокуратура поєднувала із заходами з підвищення ділової кваліфікації працівників органів дізнання. Окружні прокурори проводили наради і співбесіди з ними, виголошували доповіді з питань кримінального права, кримінального процесу, організували для співробітників міліції юридичні курси.

Прокуратура здійснювала нагляд за дотриманням законності у діяльності ДПУ у формі наглядного провадження, особистих доповідей уповноважених і слідчих ДПУ про хід розслідування у справі, під час яких вони отримували вказівки та роз'яснення прокурора, особистого ознайомлення прокурорських працівників з матеріалами справи, щомісячного або щотижневого відвідування прокурорами місцевих органів поліуправління. Прокурор наглядав за станом осіб, які були заарештовані органами ДПУ і утримувалися в місцях попереднього ув'язнення, брав участь у нарадах співробітників ДПУ тощо²⁴. Так, у 1922 р. помічником губернського прокурора по Сумському округу було виявлено, що співробітники Сумського відділу ДПУ розглядають речові докази як *“трофеї”* з наступною конфіскацією їх для потреб цього відділу. Губернська прокуратура вказала *“чекістам”* на неприпустимість таких дій²⁵.

Наприкінці 20-х років пріоритети у діяльності прокуратури змінилися. Вона тепер була зорієнтована не стільки на контроль за діяльністю органів ДПУ, скільки на допомогу їм. Нагляд за дізнанням і слідством про злочини уповноважених поліуправління здійснювався особисто прокурором ДПУ УСРР, інших співробітників - прокурором сектора ДПУ. На межі 20-30-х років посилюється репресивна функція держави. Тепер органи прокуратури мали всебічно сприяти органам ДПУ у проведенні каральної політики. Місцеві прокурори часто ставали активними учасниками репресивно-каральних заходів, що порушували права громадян²⁶.

На засіданні Політбюро ЦК КП(б)У від 11 листопада 1932 р. зазначалося, що *“органи суда и прокуратуры обязаны судебные дела по хлебозаготовкам рассматривать вне очереди и заканчивать судебным разбирательством в течении*

*5-8 дней с момента возникновения, выездными сессиями нарсудов на месте, непосредственно в село”*²⁷. Обласні партійні органи відреагували на це відповідними рішеннями. Оргбюро ЦК КП(б)У по Чернігівській області звернулося до обласних прокурора і суду, райкомів партії з вимогою забезпечити здійснення репресій щодо злісних *“нездатчиків”* хліба в індивідуальному секторі²⁸. У листопаді 1932 р. Білопільський районний народний суд закінчив 74 *“хлібні”* справи, по яких було засуджено до різних термінів ув'язнення (від 1 до 8 років) 78 осіб, стягнуто штрафу на суму 22500 крб., конфісковано майна на суму 45100 крб.²⁹

У районах створювалися групи з працівників ДПУ, НКВС, НКРСІ, прокуратури, суду, які відповідали за вчасне виконання плану заготівель. До *“нездатчиків”* хліба застосовували прискорений розгляд судової справи. Лише окремі прокурори розглядали скарги від громадян і визнавали неправомірність дій *“буксирних”* бригад щодо опису і продажу майна за несплату податків чи невиконання плану хлібозаготівель. Так, з ініціативи Сумського міського прокурора Воробйова до кримінальної відповідальності було притягнуто 6 чоловік (усі члени партії) з 45, які *“вживали фізичних методів впливу: побоїв, масових арештів, тримання в льохові, коморі з заборорою приносити їсти, примушування стояти протягом довгого часу, тримати в руках різні речі, тримати довгий час, не даючи заснути, тримання по декілька годин на морозі, сидіння на снігу та інші заходи, що їх в повній мірі можна характеризувати як заходи катування”*³⁰. Траплялися випадки, коли під час Голодомору 1932-1933 рр. партійні керівники і співробітники поліуправління занадто наполегливо виконували рішення партії, на що змушені були реагувати навіть прокурори. Так, у грудні 1932 р. на засіданні Липоводолинського райкому партії уповноважений ДПУ Ломака на закиди прокурора в організації *“Варфоломійських ночей”*, коли щоденно заарештовували близько 200 селян, відповів, що репресії застосовувалися недостатньо і це паралізувало виконання плану хлібозаготівель³¹.

У галузі нагляду за додержанням законності при розгляді справ у суді виявилися тенденції до збільшення кількості справ, по яких виступали прокурори. На місцях виникали нові форми роботи прокуратури. Майбутній Прокурор УРСР Ф.Глух згадував, що у 1924 р. Чернігівська губернська прокуратура широко залучала до виступів у суді громадських обвинувачів³². У звіті Глухівського окружного прокурора за 1925/1926 рік зазначалося, що протягом

року прокуратурою було використано громадських обвинувачів по 188 справах. Їх визначали партійні і громадські організації³³.

З формуванням адміністративно-командної системи управління економікою у прокуратури складаються нові відносини з іншими інститутами держави. Партійні органи спрямовували її роботу не стільки на контроль за діяльністю органів дізнання і слідства, скільки на допомогу їм. Повсякденною справою стала участь прокурорських працівників у надзвичайних та позасудових органах - особливих нарадах, "трійках", "двійках". Ці органи призначалися для вирішення економічних та політичних завдань силовими методами. На перший план висувалася їх обвинувальна функція. Прокурори виступали найактивнішими учасниками показових процесів 20-30-х років³⁴.

Еволюція функцій прокуратури знайшла свій відбиток у централізації прокурорського нагляду на загальносоюзному рівні. Як відомо, під час створення СРСР не передбачалося формування загальносоюзної прокуратури. До 1933 р. прокуратури союзних республік були складовими республіканських наркоматів юстиції. Вони діяли самостійно і підпорядковувалися лише центральним органам влади республік. З утворенням СРСР при ЦВК СРСР було засновано Верховний Суд СРСР, у складі якого був Прокурор Верховного Суду СРСР та його заступник. Поступово відбувається розширення функцій Прокуратури Верховного Суду СРСР, централізація залізничних і водних спеціальних транспортних судів та підпорядкування центру відповідних прокуратур, а завершується цей процес заснуванням 20 червня 1933 р. Прокуратури СРСР. 17 грудня того ж року ЦВК та РНК СРСР затвердили Положення "Про Прокуратуру Союзу РСР", за яким основним завданням прокуратури СРСР було зміцнення соціалістичної законності й охорона суспільної власності від нападу антисуспільних елементів на всій території країни³⁵.

Трагічними наслідками панування тоталітарної системи в СРСР були Голодомори 1921-1923 і 1932-1933 рр., насильницька колективізація, розкуркулення, масові репресії тощо. Карально-репресивну роль в той період відігравали органи НКВС, ОДПУ, МДБ. Так, якщо до ухвалення 7 серпня 1932 р. так званого "закону про п'ять колосків" органи прокуратури ще реагували на скарги громадян щодо порушення законних прав останніх, то з вересня того ж року вони цього вже не робили. Верховний Суд та ОДПУ СРСР розіслали у регіони "Інструкцію про застосування

постанови ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності", за якою в умовах голоду держава брала на себе зобов'язання охороняти лише майно колективних господарств, спрямовуючи цим самим грабіжників, з одного боку, на злочини проти громадян, а з іншого - заохочувала самосуд населення над пійманими злочинцями³⁶.

За вказівкою партії суди і прокуратура активізували роботу з "боротьби за хліб". Для упокорення селян радянське керівництво використало апробований на початку 20-х років такий засіб терору, як голод. Діяльність надзвичайної хлібозаготівельної комісії на чолі з Молотовим та застосування натуральних штрафів врешті-решт призвели до того, що у 1933 р. в Україні від голодної смерті загинуло декілька мільйонів людей. Селянин К.Діброва з с.Вільшана Недригайлівського району згадував: "У нашому селі було біля 1200 дворів. Із них розкуркулено 152 господарства, з яких 72 особи вивезено на далеку північ... 1933 року в селі вимерло від штучного голоду 714 людей, в тому числі 62 цілих сімейств... Трупи померлих ховали у масових могилах. Дітей-сиріт забирали до дитячого притулку при колгоспі, а потім їх відправили невідомо куди"³⁷.

Під час Голодомору особливі наради приймали рішення про виселення засуджених або розміщення їх у концтаборі строком від 3 до 5 років, "трійки" могли затверджувати найтяжче покарання - розстріл. Під час здійснення колективізації у республіці було розкуркулено близько 200 тис. селянських господарств, у нашому краї, за неповними даними, - понад 9 тис. господарств і вислано за межі республіки не менше 4 тис. чоловік³⁸. Чимало серед них було середняків і незаможних селян.

Отже, прокуратура у роки нової економічної політики відіграла помітну роль у справі зміцнення законності. Проте через відсутність достатньої кількості освічених у складі прокуратури, вона не в змозі була забезпечити законність діяльності органів влади щодо виконання ними зовнішніх функцій та законність їх внутрішньої діяльності. З встановленням і зміцненням тоталітарного режиму, особливо у період примусової колективізації сільського господарства і Голодомору 1932-1933 рр. органи прокуратури стали частиною тоталітарної системи і майже повністю втратили функції захисту конституційних прав громадян.

¹На страже советских законов / Гл. ред. *Р.А.Руденко*. - М.: Изд-во юр. лит-ры, 1972; Советская прокуратура. - М.: Изд-во юр. лит-ры, 1982.

²*Глук Ф.К.* Из истории прокуратуры Украины // На страже советских законов / Гл. ред. *Р.А.Руденко*. - М.: Юр. лит-ра, 1972. - С.99-112; *Рогожин А.И.* Правоохранительные органы УССР в первые годы советской власти (1917-1920 гг.). - Х.: Юридический ин-т, 1981. - 45 с.

³*Яковенко Д.Т.* Учреждение прокуратуры УССР, ее организация и деятельность в 1922-1925 гг.: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - К., 1956. - 13 с.

⁴Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) / За ред. *О.М.Мироненка, І.Б.Усенка*. - К., 2001; *Клочков В.Г.* Історія прокуратури України. - К.: НТВ "Правник", 2004; Прокуратура України: Академічний курс: підручник / *В.В.Сухонос, В.П.Лакизюк, Л.Р.Грицаєнко, В.М.Руденко*. - Суми: Університетська книга, 2005.

⁵*Черниченко С.А.* Прокурорський надзор за роботою судово-слідствених органів і ГПУ в роки НЕПа (1922-1928) // Проблеми законності. - 1997. - Вип.32. - С.51-56; *Руденко Н.* Становлення прокуратури в Україні. Аспекти прошлого і настоящего // Віче. - К., 1998. - №4. - С.56-59; *Романюк Б.В.* Слідчий апарат і його місце в структурі державних органів // Адвокат. - К., 2005. - №8. - С.12-17.

⁶*Чехович В.А.* Проблеми національно-державного будівництва України в роки непу. - Х., 1995; *Усенко І.Б.* Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. - Х., 1996; *Гречанко В., Ярмиш О.* Україна у добу "раннього" тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.). - Х.: Вид-во НУВС, 2001.

⁷Юридична енциклопедія: у 6 т. / За заг. редакцією *Ю.С.Шемшученка*. - К., 1996-2001.

⁸*Тихоненко Д.А.* Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧ и ГПУ УССР в 1918 - начале 1929 гг.: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Х., 1998. - 17 с.

⁹*Мурза В.В.* Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922-1933 рр.): Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - Х., 2003. - 19 с.

¹⁰*Губар С.В.* Становлення та розвиток органів дізнання і досудового слідства в Україні (1917 - 60-ті роки ХХ століття). Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - К., 2003. - 17 с.

¹¹*Бровар О.* Діяльність окружних прокуратур Донбасу у 1925-1930 роках // Правничий часопис Донецького університету. - 2004. - №2. - С.81-86.

¹²*Власенко В.М.* З історії прокуратури на Сумщині // Прокуратура Сумщини: історія та сучасність. - Суми: Вид-во "МакДен", 2006. - С.7-79.

¹³*Власенко В.М., Раннев В.М.* Структура органів радянської прокуратури на Сумщині у 1922-1933 рр. // Питання історії, культурології та краєзнавства. - Вип.ІІ. Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. - Суми: Вид-во СумДУ, 2007. - С.174-180.

¹⁴*Власенко В.М., Власенко В.В.* До історії прокуратури Сумщини // Там само. - С.181-185.

¹⁵Резолюции, принятые Первым Всеукр. Съездом деятелей Юстиции // Вестник Советской Юстиции. - Х., 1922. - №2. - С.58.

¹⁶Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного

Комитета от 28 июня 1922 г. "Положение о прокурорском надзоре" // Вестник Советской Юстиции. - К., 1922. - №5-7. - С.43.

¹⁷Там само. - С.44.

¹⁸Два года деятельности прокуратуры У.С.С.Р. Отчетный доклад Прокурора республики на IV-ой сессии ВУЦИК VIII-го созыва. - Х., 1925. - С.12.

¹⁹Протести адміністративного догляду Прокуратури УСРР з приводу постанов та розпоряджень органів влади. - Х., 1926. - С.75.

²⁰Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО). - Ф.8. - Оп.1. - Спр.936. - Арк.8.

²¹Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.Р-1752. - Оп.1. - Спр.40. - Арк.101.

²²Там само. - Оп.1а. - Спр.9. - Арк.10-11.

²³ЦДАВО. - Ф.8. - Оп.1. - Спр.1509. - Арк.6.

²⁴*Окіпнюк В.Т.* Державне політичне управління УСРР (1922-1934): історико-політичний аналіз: Монографія. - К.: НА СБУ, 2002. - С.181-189.

²⁵ЦДАВО. - Ф.8. - Оп.1. - Спр.926. - Арк.90.

²⁶*Окіпнюк В.Т.* Вказ. праця. - С.194-197.

²⁷ДАСО. - Ф.П-25. - Оп.1. - Спр.22. - Арк.49-50.

²⁸Там само. - Арк.89-91.

²⁹Там само. - Ф.Р-1189. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.200-200зв.

³⁰Голодомор 1932-1933 років на Сумщині / Державний архів Сумської області. Упоряд. *Л.А.Покидченко*. - Суми: Ярославна, 2006. - С.35-36.

³¹Там само. - С.94, 95.

³²*Глук Ф.К.* Вказ. праця. - С.102-103.

³³ДАСО. - Ф.Р-1752. - Оп.1. - Спр.40. - Арк.102зв.

³⁴Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941). - С.175.

³⁵Положение о Прокуратуре Союза ССР // Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. - М., 1934. - №1. - Ст. 2-а, 2-б.

³⁶Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / Відп. ред. *В.М.Литвин*. - К.: Наук. думка, 2003. - С.601.

³⁷Злочин / Упорядник *П.Кардаш*. - Мельбурн-К.: Фортуна, 2003. - С.141.

³⁸Реабілітовані історією. Сумська область. У 3 кн. - Кн.1. - Суми: ВВП "Мрія-1", 2005. - С.24.